

educational losses, interdisciplinary connections, group work.

Дата надходження до редакції: 15.05.2023 р.

© Брескіна Н.В., 2023

Дмитрієв Сергій Вікторович

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,

старший викладач кафедри методики викладання і змісту освіти

КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»,

Одеса, Україна

sdmitriev157@gmail.com

СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ ЕСЕ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ПАРАДИГМИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НУШ

Анотація. У статті розглядається питання адаптації жанру есе в структуру робіт з розвитку мовлення в середніх і старших класах та роль цього різновиду роботи у формуванні комунікативної компетентності парадигми здобувача освіти Нової української школи. Особливу увагу приділено методології підготовки до виконання есе, структурним та ціннісним складовим твору. У статті подається класифікація есе та вимоги до змісту окремих типів робіт; детально розглядаються шляхи розширення лексичних та граматичних фахових компетентностей. Актуалізується роль есе в демократизації комунікативної компетентності здобувачів освіти НУШ.

Ключові слова: есе, вільне есе, формальне есе, комунікативна компетентність, компетентності, компетентнісний підхід, зміст освіти, розвиток мовлення.

Уроки розвитку комунікативних умінь і навичок чи не найдавніший тип лінгводидактичної діяльності в навчальних закладах. Ще в V столітті до нашої ери піфагорієць Емпедок заклав основи риторики, а його учень Коракс вперше виклав її основи в своїх наукових працях. Яскравого розквіту вона набула ще в античні часи. Кращі теоретики того часу: Арістотель, Цицерон, Квінтіліан та інші. Головним завданням тогочасної риторики було суто практичне навчання красномовству, а тому в теорії було багато правил, що стосувались власне стилістики та граматики. Вміння грамотно та логічно висловлювати власні думки завжди цінувалось у суспільстві. Тому, в усіх навчальних закладах Європи (а особливо, середніх та вищих), викладалась риторика, як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Важливу роль відіграло її викладання й в українських навчальних закладах. Відомі факти системного викладання риторики в Острозькій та Києво-Могилянській академіях, Київському, Харківському, Одеському університетах. Згодом, окрім вищих навчальних закладів, риторика поступово утвердилась і як обов'язковий курс у гімназіях, ліцеях, де розділи, що присвячувались риторичі, почали називати «розділами з розвитку зв'язного мовлення». Продовжилась робота над розвитком й вдосконаленням умінь та навичок й у новітні часи. На різних етапах проблематикою розвитку мовлення займались українські лінгводидакти В. Мельничайко, О. Мазур, Е. Палихата, В. Бадер та інші.

Важливим завданням Нової української школи є виховання комунікативно повноцінного представника українського суспільства, який здатен на ефективне й правильне комунікативне рішення у будь-якій мовленнєвій ситуації. Високий рівень культури мовлення людини є важливим сегментом картини світу у життєвій та професійній самореалізації, необхідним інструментом самоствердження та засобом комунікації для успішної людини. Дуже часто непорозуміння в спілкуванні та взаєминах людей пов'язані з мовленнєвою неповноцінністю учасника комунікації, відсутністю в його/її арсеналі необхідних комунікативних засобів, невміння правильно використовувати лексичні та граматичні ресурси мови.

Важливим аспектом у активізації навчальної мовленнєвої діяльності учнів є зміна мотиваційних підходів вчителя. Арсенал мотивацій має складатись винятково з компетентісно спрямованих алгоритмів: мовленнєве забезпечення у чітко вказаних компетентісних парадигмах; мовленнєве забезпечення відповідно до галузі знань, що є цільовою для окремого учня; мовленнєве забезпечення комунікативного процесу в конкретній професійній галузі (мистецтво, бізнес, літературна діяльність та інше).

Вирішення практичних завдань НУШ, де однією з ключових компетентностей у формуванні особистості визначено комунікативну, є стратегічним базисом сучасної системи освіти в Україні.

Побудова української мовної картини світу в свідомості нового покоління, бажання використовувати українську мову в абсолютно всіх сферах життєдіяльності є актуальними потребами сучасної української лінгводидактики у поєднання з культурними та державотворчими процесами, які мають забезпечуватись якісною освітою. Виклики сучасності вимагають від вчителя нового підходу у вирішенні питань ефективної комунікації. Учень НУШ має не лише розвивати власне мовлення та навички проблемно-ситуативної комунікації, а й продуктивно сприймати на слух зміст усного повідомлення, розуміти й вміти засвоювати письмовий виклад, розвивати навички складання діалогів, відповідно до вимог укладати ділові папери, писати перекази, твори, відгуки, есе, мотиваційні листи та інше. На думку Л. Галаєвської «комунікативна діяльність має здійснюватися в ході розв'язування учнями системи усних і письмових мовленнєвих завдань, розташованих у порядку наростання їх складності» (Галаєвська, 2014).

Формування культури мовлення в учнів на уроках української мови – одне з основних завдань мовленнєвої (комунікативної) змістової лінії навчання, що покликана реалізовувати одну з провідних компетентностей - спілкування рідною мовою. Організація навчання культури мовлення – складний та логічно обумовлений, взаємозалежний процес поєднання теоретичних знань у сферах різних мовних рівнів та послідовне поступове набуття практичних умінь та навичок.

Сьогодні процес набуття умінь та навичок у розвитку культури мовлення пов'язані з повсякденним активним використанням цифрових технологій: електронних словників, інтерактивних довідників, web-сайтів, комунікаційних платформ та іншим. Вчитель зобов'язаний навчити учнів правильно користуватись цими методами роботи, забезпечити доцільне й не надлишкове використання інтернет-ресурсів у вдосконаленні усного та писемного мовлення. Це виклик часу, який вимагає осучаснення навчального процесу як на уроці, так і в процесі самопідготовки.

Необхідною умовою вдалої реалізації поставленої вчителем мети є правильно організована система підготовки до написання письмових робіт з розвитку мовлення. Вона повинна проводитись у кілька етапів. Перші з них носять класичний традиційний характер: вступна бесіда вчителя, формування необхідного обсягу вокабуляру до відповідного тематичного поля, аудіосеанси відповідного змісту та інше. На сьогоднішньому етапі розвитку української лінгводидактики необхідно вводити такі форми роботи як ситуативні вправи та завдання з розвитку мовлення, що сприяють розвитку критичного мислення, креативності у сприйнятті та репродукції навчальної інформації й стають магістральними шляхами для реалізації творчого потенціалу школярів, активують у свідомості диференційовану компетентістну інформацію.

На особливу увагу заслугоує новітній жанр робіт з розвитку мовлення – ЕСЕ або ЕСЕЙ. У «Методичних рекомендаціях щодо викладання української мови» зазначається: «Сучасні соціокультурні умови, інтеграція української освіти в європейський контекст зумовлює введення до навчальних програм такого виду письмових робіт, як есе, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, учениць, підвищення в них інтересу до навчання предмета, розвиток особистості, критичного мислення, лінгвокреативності»[2]. До шкільної програми введено два різновиди есе: **вільне есе** та **формальне есе**. У свою чергу формальне есе поділяється на: інформаційне (есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис); критичне; есе-дослідження (порівняльне есе, есе-протиставлення, есе причини-наслідку, есе-аналіз). Якщо вільне есе має обмеження в часі виконання та обсягах, то до формального есе є конкретні вимоги, закріплені в методичних рекомендаціях:

1. «Обсяг – 1-2 сторінки тексту (120-200 слів).
2. Есе повинно сприйматися як цілісний твір, ідея якого зрозуміла й чітка.
3. Кожен абзац есе розкриває одну думку.
4. Необхідно писати стисло і ясно. Есе не повинно містити нічого зайвого, має нести лише інформацію, необхідну для розкриття ідеї есе, власної позиції автора.
5. Есе має відрізнятися чіткою композиційною побудовою, бути логічним за структурою. В есе, як і в будь-якому творі, повинна простежуватися внутрішня логіка, що визначається, з одного боку, авторським підходом до обговорюваного питання, а з іншого – самим питанням. Необхідно уникати різких стрибків від однієї ідеї до іншої, думка має розкриватися послідовно.
6. Есе повинно засвідчити, що його автор знає й осмислено застосовує теоретичні поняття, терміни, узагальнення, ідеї.

7. Есе має містити переконливе аргументування порушеної проблеми» (Котусенко, 2017).

Новітній жанр твору надає змогу учневі найповніше репрезентувати власні думки, позицію, актуалізувати свої особисті міркування та уявлення про певні проблеми чи факти. За наповненням та метою він істотно відрізняється від решти творів: вузько визначеною проблемною темою, яка мотивує читача до мисленнєвих процесів; використанням елементів розмовного мовлення у творі;

чітким аналізом проблемної ситуації; лаконічністю викладу думок та сентенцій у конкретизованій позиції; особистісний конотативний погляд на проблему, предмет обговорення; невимушеність викладу власної позиції (незаангажованість). Основна мета есе – розвиток креативного творчого мислення та набуття досвіду індивідуального стилю викладу думок.

Підготовка до написання есе потребує від вчителя надзвичайної професійної толерантності як у процесі забезпечення вдалого написання, так і під час перевірки. Передусім необхідно максимізувати демократичну складову у підборі чи корекції пропонованих тем для такого різновиду робіт. Добре, коли задана викладачем тема є близькою для учня (або виконується робота на вільну тему), проте, так буває далеко не завжди – й тоді виникають проблеми системного характеру. Іноді, вказуючи загальний напрям пропонованої проблематики, можна запропонувати кожному здобувачу знань самостійно сформулювати тему, привести її у відповідність до власного світобачення й самовідчуття. Будь-який тиск на вираження суб'єктивних позицій в есе – негативно впливає на яскравість образів твору, на глибину передачі особистих переживань та думок, пов'язаних з формуванням свідомості учня. Есе має стати шляхом особистого творчого пошуку, можливістю відчувати власну унікальність, способом самовираження та мовленнєвої самореалізації молодого людини. Важливим є стилістичний демократизм у виконанні завдання есе. Воно може містити традиційні форми викладу думки, а може набувати парадоксальних форм. Іноді мета есе полягає в тому, щоб здивувати реципієнта, справити враження за допомогою нестандартних образів, використанням афоризмів, сучасних фразем тощо. Авторська точка зору й новий погляд на предмет творчої уваги, що базується на певних конотаційних парадигмах, роблять цей жанр неповторним й беззастережно креативним. Есей має бути унікальним. Отже, бажано уникати використання загальних фраз та банальних висловлювань. Важливо висловити власну точку зору, не змінюючи ракурс теми. Важливе питання: чи варто писати план до есе? На нього важко відповісти однозначно. Вочевидь, необхідно використовувати планування на початковому етапі роботи над есе, а в подальшому – варіативно (у залежності від бажання чи потреб автора). На початку можна використовувати такий різновид есе як «есе за поданим планом». Дуже важливим різновидом роботи при підготовці до написання есе є зачитування та аналіз готових зразків цього жанру в різних напрямках та варіантах. У здобувачів освіти має формуватися вміння користуватись стилістичною та лексичною варіативністю. Не зайвим буде й зачитування творів кращих представників світової та вітчизняної есеїстики.

Есе, здебільшого, складається з трьох тактів: вступу, основної частини та висновків. Цей поділ хоча й умовний, але, має бути озвучений учасникам процесу написання. Це певною мірою дисциплінує структурну композицію викладу інформації, приводить її в органічний зв'язок з обраною темою.

Вступ або зачин виконує надзвичайно важливу функцію: зацікавити читача до сприйняття інформації, увімкнути його увагу та уяву до спільного (партнерського) вирішення проблеми. Предмет (тему) есе необхідно репрезентувати у вступі так, аби відчувалась не лише її актуальність, але й важливість й необхідність обов'язкового вирішення кейсу. Для цього автор має використовувати не лише особистий творчий потенціал, але й перевірені прийоми: риторичні питання, фразеологізми(бажано новітні), креативність у репрезентації проблеми, що передбачає певні аксіологічні параметри та змісти.

Основна частина есе передбачає певну структуризацію. Автор має викласти вже відомі точки зору на проблему, що постала у творі, потім – тези або судження, яке пропонує саме автор, ґрунтовно аргументувати їх через власний або суспільний досвід й зробити короткі, але чіткі ескізи майбутніх висновків. Важливим елементом основної частини буде введення до її змісту прикладів із власного досвіду: власних думок та спостережень, коли це непрямий досвід. Висновки мають містити всі підсумки, які були зроблені за кожною заявленою тезою основної частини. Реципієнт має дійти логічного висновку послуговуючись наведеними у роботі аргументами. Іноді у висновках оновлюють поставлену проблему й декларують повноту підсумків. Слід пам'ятати, що метою висновків є аргументація цілісності загальної картини. Як наслідок, зміст висновків має зберегти есе в пам'яті читача, активізувати психологічну та аксіологічну потребу продовжити пошук у цій царині суспільної свідомості.

Отже, можемо констатувати важливість використання жанру есе в системі робіт з розвитку мовлення як найактуальнішу стратегічну складову лінгводидактики НУШ й демократизації та розвитку національної свідомості у формуванні повноцінної мовної картини світу молодого покоління українців, яка полягає в активізації пізнавальної активності, розвитку критичного мислення та заохочення креативності в творчості здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Галаєвська, Л. (2014) Розвиток діалогічного мовлення на уроках української мови. *Українська мова і література*, № 8, 26-30.

Котусенко, О. Ю. (Укл.). (2017). *Українська мова. 5-11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році*. Харків: Ранок.

Методичні рекомендації щодо викладання української мови, української літератури, зарубіжної літератури у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-ukrayinskoyi-movy-ukrayinskoyi-literatury-zarubizhnoyi-literatury-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>

REFERENCES

Halayevs'ka, L. (2014) Rozvytok dialohichnoho movlennya na urokakh ukrayins'koyi movy. *Ukrayins'ka mova i literatura*, № 8, 26–30.

Kotusenko, O.Y. (Ukl.). (2017). *Ukrayins'ka mova. 5-11 klasy: navchal'ni prohramy, metodychni rekomendatsiyi shhodo orhanizatsiyi navchal'no-vykhovnoho protsesu v 2017/2018 navchal'nomu rotsi*. Kharkiv: Ranok.

Metodychni rekomendatsiyi shhodo vykladannya ukrayins'koyi movy, ukrayins'koyi literatury, zarubizhnoyi literatury u 2022/2023 navchal'nomu rotsi. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-ukrayinskoyi-movy-ukrayinskoyi-literatury-zarubizhnoyi-literatury-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>

Sergiy Dmytriiev

The candidate of Philological Sciences

Associate Professor of the department of the general and slavic linguistics of

Odesa I. Mechnykov National University

Senior lecturer of the teaching methodology and the content of the education

KZVO “Odesa Regional Academy of in-service education”

Odesa, Ukraine

sdmitriev157@gmail.com

STRATEGIC ROLE IN CREATING COMMUNICATIVE COMPETENCE PARADIGM OF NUS EDUCATION APPLICANTS

Annotation. *The article addresses the issue of adaptation the genre of the essay in structure of speech development works in secondary and high schools and the role of this kind of work in creating communicative competence paradigm of NUS education applicants. Special attention is paid to the methodology of the preparation for the essay performance, structural and integral components of the work. The article deals with the classification of essay and requirements for the the content and individual works; it is considered in detail the ways of expansion the lexical and grammatically professional competencies. The role of essay os updated in democratisation of communicative competence of NUS education applicants.*

Key words: *essay, essay on a free topic, communicative competence, competencies (skills), competence-based approach, content of education, development of speech.*

Дата надходження до редакції: 25.04.2023 р.

© Дмитрієв С.В., 2023